

MÖVZU 8. DƏRSİN TƏŞKİLİNİN PSIXOLOJİ ƏSASLARI

PLAN:

1. Dərs təlimin təşkilat forması kimi
2. Dərsə verilən psixoloji tələblər
3. Dərsin funksiyaları
4. Dərsin xüsusiyyətləri

1. Təlim və tərbiyənin əsas təşkilat forması dərstdir. Dərs müəllimin bütün fikir və hisslərini əks etdirir. Dərs Pedaqoji prosesin həlledici hissəsidir. Dərs qarşılıqlı təsir prosesidir. Dərs təlim-tərbiyə prosesində müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı təsiri ilə şərtlənən Pedaqoji hadisədir.

Dərsə verilən təriflər çoxdur. Həmin təriflərdən belə nəticəyə gəlmək olur ki, hər jür məşğələyə dərs demək düzgün deyildir. Məşğələnin məhz dərs adlandırılması üçün onun aşağıdakı əlamətləri daşması çox vacibdir:

- 1/ Dərs müəllimin rəhbərliyi altında keçirilir;
- 2/ sabit jədvəl üzrə təşkil edilir;
- 3/ bütün sinif şagirdlərinin iştirakı ilə keçirilən məjburi məşğələdir;
- 4/ dərs sinif şəraitində keçirilir.

Təlim işində dərsin daha yaxşı səmərə verməsi, yəni şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislərlə silahlandırılması, müstəqil işləmək bacarığına yiyələnməsi və tərbiyəvi imkanların həyata keçirilməsi üçün onun Pedaqoji tələblərə uyğun qurulması çox vacibdir. Bu tələblər iki qrupa ayrılır:

- 1/ **ənənəvi tələblər;** 2/ **müasir tələblər.**

Dərsə verilən **ənənəvi tələblər** aşağıdakılardır:

- 1/ hər bir dərs məntiqi və psixoloji jəhətdən tam olmalıdır;
- 2/ dərstdə şagirdlərin fəallığı təmin olmalıdır;
- 3/ dərstdə müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə edilməlidir;
- 4/ dərstdə kollektiv iş fərdi işlə uzlaşdırılmalıdır;
- 5/ dərstdə vaxtdan səmərəli istifadə olunmalıdır. (13, səh.306).

Dərsə verilən **müasir tələblər** aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir:

1/ elmin ən yeni nailiyyətlərindən, qabaqcıl Pedaqoji praktikadan istifadə etməklə, dərsi təlim və təhsil tərbiyə prosesinin qanunauyğunluqları əsasında qurmaq;

2/ dərstdə bütün didaktik prinsip və qaydaları optimal nisbətdə həyata keçirmək;

3/ şagirdlərin maraq, meyl və tələbatlarını nəzərə almaqla onların produktiv (məhsuldar) idraki fəaliyyəti üçün lazımı şəraiti təmin etmək;

- 4/ fənlərarası əlaqəni təmin etmək;

5/ əvvəl öyrənilmiş bilik və bacarıqlarla əlaqə yaratmaq, şagirdlərin nail olduqları inkişaf səviyyəsinə istinad etmək;

6/ şəxsiyyətin bütün sferalarının inkişafını motivasiya və aktivizasiyalaşdırmaq;

7/ təlim-tərbiyə fəaliyyətinin bütün mərhələlərinin ardıcılığını və emosionallığını təmin etmək;

8/ həyatla, istehsalat fəaliyyəti ilə, şagirdlərin şəxsi təjribəsi ilə əlaqə yaratmaq;

9/ Pedaqoji vasitələrdən səmərəli istifadə etmək;

10/ praktik jəhətdən zəruri olan bilik, bacarıq, vərdiş, təfəkkür və fəaliyyətin priyomlarını formalaşdırmaq;

11/ hər bir dərsi diqqətlə diaqnozlaşdırmaq, proqnozlaşdırmaq, layihələşdirmək və planlaşdırmaq.

12/ dərstdə şagirdlərin fəallığı təmin etmək;

13/ dərstdə problemlə situasiya yaratmaq;

14/ mənimsəməyə təsir edən xarici amillərdən düzgün və səmərəli istifadə etmək;

15/ dərstdə müəllim-şagird əməkdaşlığına şərait yaratmaq və s.

Hər bir dərs **üç məqsədə (funksiyaya)**: öyrətməyə, tərbiyə eiməyə və inkişaf etdirməyə xidmət edir. Bunu nəzərə alaraq dərslər təhsilveriji, tərbiyəediji və inkişafetdiriji tələblər verilir.

Dərslər verilən **təhsilveriji tələblərə** aşağıdakılar aiddir:

- hər bir dərslərin təhsilveriji vəzifələrini dəqiq müəyyənləşdirmək;
- dərstdə idrak fəaliyyətinin ən yeni texnologiyalarını tətbiq etmək;
- təlimin müxtəlif növlərini, formalarını və metodlarını rəasional əlaqələndirmək;

- dərslərin strukturunun formalaşmasına yaradıcı yanaşmaq;
- dərstdə şagirdlərin kollektiv fəaliyyətinin müxtəlif formalarını onların

müstəqil fəaliyyəti ilə uyğunlaşdırmaq;

- dərstdə operativ əks əlaqəni, nəzarəti və idarəni təmin etmək.

Dərslər verilən **tərbiyəediji tələblərə** aşağıdakılar daxildir:

- tədris materialının tərbiyəediji imkanlarını, nail olunacaq real tərbiyə məqsədlərini müəyyənləşdirmək;

- tədris işinin məqsəd və məzmunundan üzvi surətdə irəli gələn tərbiyə vəzifələrini qoymaq;

- şagirdləri ümumbəşəri dəyərlər əsasında tərbiyə etmək, onlarda səliqəlilik, məsuliyyətlik, ijrəçilik, müstəqillik, işgüzarlıq, diqqətlilik, doğruçuluq, kollektivçilik kimi həyatı əhəmiyyəti olan keyfiyyətləri formalaşdırmaq;

- şagirdlərə diqqət və qayğıkeş münasibət göstərmək, Pedaqoji taktin tələblərinə riayət etmək, şagirdlərlə əməkdaşlıq etmək, onların müvəffəqiyyət qazanmasında maraqlı olmaq.

Bütün dərslərdə müntəzəm olaraq həyata keçirilən **inkışafetdiriji tələblərə** aşağıdakılar daxildir:

- şagirdlərdə müsbət təlim-tərbiyə motivlərini, maraqlarını, yaradıcı təşəbbüskarlığı və fəallığı formalaşdırıb inkışaf etdirmək;
- şagirdlərin inkışaf səviyyəsini və psixoloji xüsusiyyətlərini öyrənib nəzərə almaq, onların «yaxın inkışaf zonası»nı layihələşdirmək;
- tədris məşğələlərini «qabaqlama» səviyyəsində keçmək, inkışafda yeni keyfiyyət dəyişikliklərinin başlanmasını stimullaşdırmaq;
- şagirdlərin intellektual, emosional, eləcə də sosial inkışafında «sıçrayışları» proqnozlaşdırmaq və baş verəcək dəyişiklikləri nəzərə almaqla tədris məşğələlərini operativ surətdə yenidən qurmaq. (19, səh.234-235).

Müəllimin və şagirdlərin arasındakı əlaqənin xarakteri dərsin keyfiyyətinə güclü təsir göstərir. Dərs zamanı müəllimin şagirdlərin qayğısına qalması, onlara güzəştə gedə bilməsi, onlarla birlikdə işləməsi uşaqlarda yüksək əhval-ruhiyyə əmələ gətirir, təlimə marağı, müəllimə münasibəti düzgün istiqamət alır.

Dərsin nə demək olduğunu anlamaq üçün onun başlıca **xüsusiyyətlərini** bilmək vacibdir:

Birinji xüsusiyyət. Dərs müəyyən siniflə əlaqədar təşkil edilir. Sinif deyəndə sinif otağı deyil, eyni yaşlı və sabit tərkibli şagirdlər qrupu nəzərdə tutulur. Dərs anlayışı sinif anlayışından ayrılmazdır. Odur ki, eyni yaşlı və tədris ili ərzində sabit tərkibli şagirdlər qrupuna sinif deyilir. Dərs bu jür başa düşülən sinifdə təşkil edilir.

İkinji xüsusiyyət. Dərs tədris proqram ilə əlaqədar olur. Bu zaman tədris proqramının müəyyən mövzusu və ya mövzunun bir hissəsi dərstdə öyrədilir.

Üçüncü xüsusiyyət. Dərs təsdiq olunmuş jədvəl üzrə təşkil edilir. Dərs jədvəli üzrə keçirilməyən məşğələ dərs hesab edilmir.

Dördüncü xüsusiyyət. Dərstdə vaxta jiddi əməl edilir: zənglə başlayır və zənglə qurtarır: adətən 45 dəqiqə davam edir.

Deməli, **dərs-** müvafiq sinifdə jədvəl üzrə müəyyən vaxt ərzində tədris proqramına uyğun təşkil edilən məşğələdir. Tərbiyə işinin təşkilinin əsas forması olan dərsin xüsusiyyətləri ilə dərindən tanış olmadan, müasir dərse verilən tələbləri nəzərə almadan yaxşı müəllim olmaq, şagirdlərə bilik, bacarıq və vərdişlər aşılamaq, dərstdə onların şəxsiyyətinin formalaşmasına təkan vermək mümkün deyildir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Əlizadə Ə.Ə., Əlizadə H.Ə. Əsrin meqameylləri: psixopedaqoji problemlər. 3 hissəli. III hissə. Bakı, 2008
2. Həmzəyev M. Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı, 1991
3. Həmzəyev M.Ə. Yaş və Pedaqoji psixologiyanın əsasları. Bakı, 2003
4. Məmmədov A. Təlimin psixoloji əsasları. Bakı, 1993